

УДК 792.06:792.077(477.42)“19”

С. О. Соболевська

**Значення репертуару театру у розвитку культури
(на матеріалі народних аматорських театрів Житомирщини
1990–2000-х років)**

Мета роботи полягає у дослідженні діяльності народних аматорських театральних колективів Житомирщини від 1990-х років до сучасності. Наголошується на ролі аматорського театру у розкритті здібностей митців та формуванні культури глядачів шляхом виховання та самовиховання, діяльності та спілкування.

Ключові слова: народний аматорський театральний колектив, Житомирщина, репертуар, культурні процеси, національна культура.

Цель работы заключается в исследовании деятельности народных любительских театральных коллективов Житомирщины от 1990-х годов до современности. Отмечается роль любительского театра в раскрытии способностей актеров-творцов и формировании культуры зрителей путем воспитания и самовоспитания, деятельности и общения.

Ключевые слова: народный любительский театральный коллектив, Житомирщина, репертуар, культурные процессы, национальная культура.

The purpose of the work is to research the activities of the amateur folk theater groups of Zhytomyr region from the 1990-ies to the present. The research methodology involves comparative method for comparing the principles of formation the repertoire of amateur theatre in the XIX and XX centuries, a comparison of amateur theater and a variety of amateur theater; the methods of induction and deduction in the study of the creation of the popular repertoire of the amateur folk theatres of Zhytomyr region. The scientific novelty of the work is obvious, because today the formation of the repertoire of amateur folk theatres of Zhytomyr region remains unexplored. The findings suggest that the creativity of the amateur theater groups of Zhytomyr region is an important part of cultural processes taking place in society. The repertoire of the amateur theatres reflects the tastes and preferences of his audience and describes this historical period as a time of increased interest in national culture. In addition, specified the role of the Amateur theatre in revealing the abilities of the actors-creators and the culture of the audience through education and self-education, activities and communication.

Key words: the amateur folk theatre, Zhytomyr region, repertoire, cultural processes, national culture.

У гуманістичному та демократичному суспільстві центральними у системі моральних поглядів і ціннісних орієнтацій є особистість людини та можливість проявити себе у різних сферах життя. В свою чергу формування культури шляхом виховання людини на взірцях світової культури і наголошенні на значенні культурних цінностей має сприяти всебічному розвитку особистості. Багатоманітність ситуацій, у які людина потрапляє кожного дня, вимагає здатності швидкого реагування на процеси, що відбуваються у сучасному суспільстві, що стрімко й динамічно розвивається. Зразком життєвих сценаріїв справедливо можна вважати театральні п'єси, але виникненню професійного театру передували аматорські вистави.

Якщо звернутися до історії становлення українського драматургічного мистецтва, то, як вказував український вчений і письменник І. Франко, його розвиток ґрунтується на тісних зв'язках драматурга з народом, адже драматург, як ніхто інший, має можливість ставити і розв'язувати нагальні питання часу. Ось чому розвиток театру, за словами І. Франка, це "свідоцтво дозрілості" того чи іншого народу, а питання репертуару – дуже важливий фактор у створенні народного театру. Сила українського театру, на його думку, як і всякого іншого, полягала в оригінальності і національній самобутності, а не в сліпому наслідуванні і вірності старим естетичним догмам, які не відповідають потребам сучасності: "Створити власний репертуар п'єс з народного життя – ось першочергове завдання" [8, с. 9–11]. Дане визначення не втратило актуальності й дотепер, хоча вимоги, яким повинен відповідати репертуар аматорського театру, змінюються відповідно до історичної епохи. Незмінними у творчості аматорського театру залишаються відображення дійсності через глибоке висвітлення кращих рис, притаманних людині, де присутній елемент залучення до її виховання та самовиховання, а також критика негативних суспільних явищ, які необхідно подолати не тільки на сцені театру.

Якщо порівнювати шляхи формування репертуарів аматорського та професійного театрів, то щодо репертуару професійних театрів мистецтвознавець О. Апчел разом з драматургом Н. Ворожбит одно-стайно стверджують, що сучасний театр не ризикує працювати з новою драматургією, обґрунтовуючи це як інтересами публіки, так і фінансовою складовою. Як зазначає Н. Ворожбит: "Якщо мертвим класикам не потрібно платити відсотки з продажу квитків, то сучасним авторам доводиться виплачувати авторські відрахування" [6]. У аматорському театрі у більшості випадків на формування та експлуатацію репертуару впливає публіка, до смаків якої має прислухатись керівник

аматорського колективу. На думку режисера І. Боня, глядач є своєрідним камертоном творчості, а за рахунок емоційного захоплення виставою виникає особливий вплив театру на глядача, ефект сценічного притягування, першим кроком до досягнення якого є робота з драматургією [2, с. 47].

На сьогодні формування репертуару народних аматорських театрів Житомирщини протягом декількох останніх десятиріч залишається малодослідженим. Узагальнити і наголосити на проблемах формування репертуару українського аматорського естрадного театру спробувала аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв О. Бережна, яка у своїй праці зазначила, що першоосовною творчості в естрадному аматорському театрі є принципи формування репертуару. Можна погодитись, що як у естрадному, так і у звичайному аматорському театрі на сучасному етапі спостерігається велика проблема в нестачі джерел поповнення репертуару, спричинена економічною та політичною нестабільністю. Тож керівникам аматорських театрів доводиться використовувати теми авторів ХХ століття, адаптуючи їх до сучасності, та розширювати репертуар за рахунок фольклору і народної творчості. Відсутність цікавого матеріалу на теми сьогодення, зокрема дотепних мініатюр, інтермедій, монологів, фейлетонів, одноактних вистав тощо, стає причиною того, що основною базою поповнення новими номерами в аматорських колективах часто виступають твори, що вже апробовані на професійній сцені. Виходом з даної ситуації може бути лише досвід та кваліфікація керівника, який повинен уміти не тільки знаходити цікаві твори для постановки або вигадувати мініатюри, а й власним прикладом заохочувати учасників до колективного співавторства [1]. Адже для того, щоб театральне мистецтво дійсно стало для глядача джерелом радості і надиху, учасникам театральної самодіяльності необхідно постійно знаходитись у творчому пошуку форм, стилів та жанрів.

Український режиссер М. Терещенко на власному досвіді перекоонує, що режиссер під час читання п'єси керується власним світоглядом і сприймає художній твір під власним кутом зору. "Було б наївно думати, що режисер читає п'єсу без будь-якого внутрішнього особистого переконання. Торкнувшись душевних струн режисера, думки автора викликають рій вражень, асоціацій, часто таких, які ніколи не забуваються. Перші враження – хороші чи погані – своєю несподіваністю і незайманістю вриваються в пам'ять і стають зародками творчого почуття. Хороше враження від першого читання – велика запорука подальшого успіху... У момент сприйняття написаного автором, відбувається перший процес аналізу й синтезу, внаслідок якого формується

враження. В подальшій роботі цей процес поглиблюється... Вистави можуть відроджуватись і жити протягом багатьох років, але вони ніколи не залишаються незмінними. І кожна наступна вистава відрізняється від попередньої. Вільна творча фантазія актора робить його гру настільки багатого й різноманітною, що, дивлячись кілька разів одну і ту саму виставу, глядач ніби щоразу бачить оновлену п'єсу, п'єсу неповторну, яка не фіксується, як і гра актора. Свій відбиток на викладення змісту твору засобами театру накладають зміна історичних обставин, виконавців ролей, склад глядацької зали. Як і у всі часи, сучасних глядачів цікавлять, насамперед, такі драматичні колізії, свідками яких є вони самі", – зазначає режисер і з його словами можна погодитись [7, с. 11–15].

Звичайно, на початку визначити стиль майбутньої вистави у всіх деталях і подробицях важко, він окреслюється під час репетицій, а іноді лише наприкінці роботи, як результат сконцентрованих спільних творчих зусиль, коли форму вистави віднайдено для повного розкриття сутності і форми літературного твору. До критеріїв, якими необхідно керуватись у підборі репертуару, можна віднести його відповідність технічним і творчим можливостям акторів-аматорів. Також режисер аматорського театру має добре знати смаки як свого колективу, так і людей, що відвідують вистави, вміти вдало театралізувати наявний матеріал. На думку науковця А. Обертинської, можна розрізнити сценарну і режисерську театралізацію. У першому випадку – це творчий спосіб перетворення життєвого, документального матеріалу у художній сценарій, у другому – творчий спосіб приведення сценарію до художньої образної форми вистави через систему образотворчих, виразних та інакомовних засобів. Також існує театралізація комп'юваного (комбінованого) виду [4, с. 92].

Але нині однією з помилок режисерів навіть у народних аматорських театрів часто стає сліпе копіювання побаченого без попереднього прочитання тексту оригіналу твору, створення вистав за телевізійними версіями, за "мотивами мотивів", наслідками чого є перекручування змісту того, що автор-драматург хотів донести до глядачів, відсутність реакції публіки на дійство, яке вже раніше демонструвалось іншим, професійним колективом. Це призводить до того, що актори-аматори і глядачі не отримують творчого задоволення від вистави, не досягають катарсису. За визначенням культуролога Є. Подольської, катарсис – це поняття давньогрецької естетики, яке характеризує естетичний вплив твору мистецтва на людину. Катарсис вклю-

чає й полегшення після великого напруження почуттів і облагородження цих почуттів, що синтезовані в естетичному переживанні [5, с. 232].

Щодо діяльності народних аматорських театральних колективів Житомирщини варто зазначити, що за даними Житомирського обласного центру народної творчості в області нараховується 19 народних театральних колективів, серед яких народні аматорські театри місцевого факту (колишні агітаційно-художні бригади) Народицького, Романівського, Ємільчинського, Попільнянського районних будинків культури, народний аматорський театр Будинку культури Коростенського учбово-виробничого підприємства Українського товариства сліпих, народний аматорський студентський театр Державного агроєкологічного університету м. Житомира, народний аматорський дитячо-юнацький театр "Юність" Житомирського міського культурно-спортивного центру, народні аматорські театри Ємільчинського, Чуднівського, Романівського районних будинків культури, народний аматорський театр Житомирського міського палацу культури "Сучасник", народний аматорський театр будинку культури с. Райгородок Бердичівського району, народні аматорський та молодіжний театри Новоград-Волинського міського палацу культури ім. Лесі Українки, народний аматорський театр Бердичівського міського палацу культури ім. О. Шабельника, народні аматорські театри Коростишівського, Овруцького, Бердичівського районних будинків культури, а також народний аматорський театр Коростенського міського будинку культури [3].

Серед діючих колективів можна відмітити народний аматорський театр Новоград-Волинського міського палацу культури ім. Лесі Українки, який було створено ще у 1949 році. У своєму репертуарі театр нараховує майже вісімдесят п'єс українських та зарубіжних авторів, серед яких найбільш відомі опери "Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського, "Наталка-Полтавка" М. Лисенка, драматичні вистави "Назар Стодоля" Т. Шевченка, "Пізнє кохання" О. Островського та низка інших. У 1959 році за успіхи, досягнуті у розвитку аматорського театрального мистецтва, драматичному колективу (одному з перших на Україні) було присвоєно почесне звання "народний аматорський театр", і своє творче життя народний театр продовжив постановкою драми-фесрії Лесі Українки "Лісова пісня", яку аматори підготували до Декади української літератури і мистецтва в Москві. З 1965 року колектив очолює заслужений працівник культури України, режисер П. Сурай, який запроваджує до репертуару театру більше п'ятидесяти вистав за творами М. Старицького, О. Кобилянської, Лесі Українки, О. Довженка,

Л. Дмитренко, М. Гоголя та багатьох інших авторів. Особливо запам'ятались глядачам вистави "Потомки Запорозжців" О. Довженка, "Навіки разом" Л. Дмитренко, "Піднята цілина" М. Шолохова, "Бояриня", "Касандра", "На полі крові" Лесі Українки, "Сподіваюсь" Ю. Щербака, "Мина Мазало" М. Куліша. В 2008 році колектив театру в черговий раз стає лауреатом обласного конкурсу аматорського мистецтва, а режисер П. Сурай отримує спеціальну премію за краще режисерське вирішення вистави за твором Лесі Українки "На полі крові".

Також варто відзначити народний аматорський театр Романівського районного будинку культури, який розпочав свою роботу у 1990 році. Організатором та його першим керівником став директор районного Будинку культури Ю. Кондратюк, нині заслужений працівник культури, директор Житомирського обласного центру народної творчості. У стислий термін він зумів зібрати й об'єднати в єдиний творчий колектив людей по-справжньому закоханих у театральне мистецтво. Тоді у репертуарі колективу з'являються нові цікаві вистави, зокрема "По модньому" М. Старицького, "Хто сміється, тому не минеться" І. Тендетникова, "На перші гулі" С. Васильченка, "Доки сонце зійде, роса очі виїсть" М. Кропивницького, "Патріот" та "Морока" О. Олеса. У 1994 році аматорському театру присвоюється почесне звання "народний аматорський". Колектив народного театру неодноразово приймає участь в обласних конкурсах театального мистецтва і виборює перемогу. Нові вистави та інсценівки театру з захопленням переглядають не тільки глядачі Романова, але й багатьох сел району. Сьогодні колектив театру очолює здібний організатор та режисер І. Савчук, під керівництвом якої значно оновився та поповнився творчий склад учасників, а у репертуарній афіші театру з'явилися нові яскраві вистави – "Аз і Ферт" П. Федорова, "Дворянські вибори" Г. Квітки-Основ'яненка", "По ярмарку" М. Янчука.

Народна творчість та фольклор були покладені в основу діяльності Ємільчинського народного аматорського театру місцевого факту Ємільчинського районного будинку культури, що виник у 50-ті роки ХХ століття, коли працівниками Будинку культури та бібліотекарями було створено невеличкий аматорський гурток. Сценарії складались колективно, кожен учасник вносив у майбутню театралізовану програму частку свого досвіду, таланту, що дозволяло поповнити майбутній виступ новими творчими знахідками. Основу майже кожної програми становили місцевий фольклор, народні звичаї та сцени з місцевого побуту. В репертуарі театру з'являються програми "Весілля", "Народина", "Ємільчинський ярмарок". Виступи аматорів були актуальними і

при цьому простими та зрозумілі кожному глядачеві, адже на сцені відбувалося поєднання широкі української пісні, влучного слова та народного танцю. Колектив неодноразово виступав перед глядачами Олевського, Народицького, Новоград-Волинського районів, був запрошений зі своїми програмами на Всеукраїнське свято фольклору та етнографії в місто Київ. У 90-х роках з'являються нові програми "На Івана, на Купала", "Ємільчинське весілля", а колектив стає неодноразовим переможцем обласних конкурсів, приймає участь у районних та обласних святах. Паралельно із ним діє народний аматорський театр Ємільчинського районного будинку культури, який було створено у 40-х роках ХХ століття, а відновлено у 1990 році місцевими ентузіастами театрального мистецтва на чолі з режисером Г. Терещук постановкою вистави за повістю І. Нечуя-Левицького "Кайдашева сім'я", яка з успіхом пройшла на сценах багатьох районних клубних закладів. Згодом в репертуарі аматорів з'являються нові п'єси та інсценізації, зокрема "Ніч перед Різдвом" М. Гоголя та "Назар Стодоля" Т. Шевченка. Поряд із ними у репертуарі з'являється багато театральних мініатюр, невеличких гумористичних сцен, інтермедій, а у 1995 році за високі творчі показники та популяризацію аматорського театрального мистецтва театру присвоюється звання народного аматорського.

До гумору у наповненні репертуару тяжіє народний аматорський театр місцевого факту Попільнянського районного будинку культури, в репертуарі якого провідне місце посідають жартівливі гумористичні сценки, мініатюри, театралізовані ігрові програми, серед яких "Ностальгія факт" О. Чернухи, "Інопланетяни на Попільнянщині" Н. Вишневіської, "Говорить та показує ДА!" В. Мерзляка. Аматорський театр був створений у 1985 році при Попільнянському районному Будинку культури, на даний час аматорським театром місцевого факту керує В. Мерзляк, який працює над оновленням репертуару колективу, акторською майстерністю та сценічною культурою виконавців. Саме під його керівництвом в 2008 році колективу за успіхи, досягнуті в розвитку аматорського театрального мистецтва, присвоєно почесне звання "народний аматорський театр місцевого факту". Також у 2008 році колектив взяв участь в обласному конкурсі народних аматорських театрів сільських театральних колективів та театрів місцевого факту та виборів призове місце.

Створений у 1999 році заслуженим артистом України В. Берелетом та студентами різних факультетів народний аматорський студентський театр Державного агроєкологічного університету м. Житомира сприяв естетичному вихованню студентів та залученню до художньої

творчості студентської молоді. Першими у його репертуарі з'являються "Шельменко-денщик" за Г. Квіткою-Основ'яненком, "Привіт, я – ваша тьотя" за Б. Томасом, "Без мене, мене женили" за Ф. К. Крьюцом, що свідчить про інтерес його учасників як до української, так і до світової культури. У 2000 році на Всеукраїнському фестивалі драматичних колективів серед студентської молоді в м. Вінниці студентський театр виборює 3-тє місце. У 2006 році репертуар театру поповнився виставою за п'єсою І. Нечуя-Левицького "Кайдашева сім'я", а нині колектив працює над постановкою вистави за твором "За двома зайцями" М. Старицького.

Результати дослідження репертуару народних аматорських театрів Житомирщини показали, що чільне місце у ньому посідає українська класика, зокрема найчастіше аматори представляють на сцені вистави за творами І. Карпенка-Карого, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Старицького, Т. Шевченка, М. Гоголя. Сільські аматори беруть в роботу твори за тематикою близькі і доступні місцевій публіці. Увагою глядачів користуються п'єси, де наявний одвічний конфлікт поколінь, зокрема "Кайдашева сім'я" І. Нечуй-Левицького, "На перші гулі" С. Васильченка, твори Лесі Українки також привертають увагу її земляків. І все вищезгадане сприяє популяризації української культури.

Щодо вистав для підростаючого покоління, яке необхідно залучати до світу культури, зацікавивши вдалим поєднанням засобів театрального та інших мистецтв, можна зазначити, що у репертуарі багатьох народних аматорських театрів Житомирщини є п'єси для дітей. Безпосередньо у Житомирі з вересня 2000 року діє народний аматорський дитячо-юнацький театр "Юність" Житомирського міського культурно-спортивного центру, який очолює Т. Мокра. Загальний чисельний склад колективу 55 дітей, він поділяється на три вікові групи – молодшу, середню, старшу. Головною метою є вивчення та популяризація кращих драматичних творів української та зарубіжної класики, сучасної драматургії, виховання на даній основі індивідуальних здібностей дітей. Діапазон задіяних у репертуарі творів широкий – від В. Шекспіра до Лесі Українки, наявні естрадні мініатюри та літературно-музичні композиції. У народному аматорському театрі будинку культури с. Райгородок Бердичівського району, що був створений у 1990 році на базі сільського будинку культури, при дорослому колективі організована й успішно працює дитяча підготовча театральна студія. Під керівництвом Л. Яремчик у її репертуарі з'явилися дитячі вистави за творами Л. Петренка "Подорож до країни невивчених уроків" та С. Маршака "Дванадцять місяців". Різний вік аматорів народного театру дає їй змогу добирати різноманітний репертуар.

Народний аматорський молодіжний театр Новоград-Волинського міського палацу культури ім. Лесі Українки у своєму репертурі має вистави "Пепі Довга панчоха" А. Ліндгрена та "Маленький принц" А. де Сент-Екзюпері. Народний аматорський театр Бердичівського міського палацу культури ім. О. Шабельника, який розпочав свою роботу у 1947 році, з 1994 року під керівництвом режисера С. Іванченко змінює стиль і напрямки роботи, які спрямовує на популяризацію театрального мистецтва серед дітей, підлітків та молоді. В репертуарі колективу з'являються казки "Усі миші полюбляють сир" Д. Урбана, "Снігова Королева" Е. Шварца, шоу-програма "В країні Мульті-Пульти". З 1993 року керувати народним аматорським театром Овруцького районного будинку культури, робота якого починається ще у 1929 році, розпочинає молодий фахівець О. Харченко, яка продовжила багаторічні творчі традиції театру. З її ініціативи при народному театрі створюється дитяча підготовча театральна студія "Бім-Бом", яка користується неабияким успіхом у дітей та підлітків міста Овруча. Репертуар дитячої театральної студії складають казки "Золотий ключик" О. Толстого, "Кицькин дім" С. Маршака, "Золушка" Е. Шварца [3].

Як висновок можна зазначити, творчість народних аматорських театральних колективів Житомирщини, деякі з яких діють в області вже не одне десятиліття, позитивно впливає на стан сфери культури регіону, адже створення оригінального репертуару, що включає й власні твори режисерів-авторів на основі місцевого матеріалу, сприяє популяризації театрального мистецтва, що є важливою складовою української культури. Оскільки репертуар є візитною карткою самодіяльного колективу для керівника кожного народного аматорського театру важливо віднайти твори, які пов'язані із життєвим досвідом як акторів-аматорів, так і глядачів, з їх власними переконаннями та вподобаннями. У процесі виконання творчих завдань і демонстрації п'єси публіці одночасно відбувається як розкриття здібностей митців, так і формування культури глядача, шляхом створення засобами театру умов для виховання та самовиховання, діяльності та спілкування.

Література

1. Бережна О. В. Проблеми формування репертуару в аматорському естрадном театрі [Електронний ресурс] / О. В. Бережна // Українська культура в контексті сучасних наукових досліджень та практичних реалій : зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 21–22 грудня 2006 р. – К. : ДАКККІМ, 2007. – Ч. 2. – 360 с. – Режим доступу:

<http://nadoest.com/materiali-vseukrayinsekoyi-naukovo-praktichnoyi-konferenciyi-stor-15>. – Назва з екрана.

2. Бонь І. Г. Мистецтво аматорського театру / І. Г. Бонь. – Ч. : РВП “Сіяч”, 1993. – 72 с.
3. Житомирський обласний центр народної творчості [Електронний ресурс] : Web-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Ж. : ЖОЦНТ, 2007–2016. – Режим доступу:
<http://www.tvorchist.com.ua/kolekt/teatralni>. – Назва з екрана.
4. Обертинська А. П. Основи теорії драми та сценарної майстерності : навч. посіб. / А. П. Обертинська. – К. : ДАКККІМ, 2002. – 132 с.
5. Подольська Є. А. Культурологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар. – Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2003. – 248 с.
6. Судьба українського автора в українському театрі. 26 окт. 2008 г. [аудио-запис] : дискусія / вед. дискус. Н. Ворожбит. – Личный архив О. А. Апчел.
7. Терещенко М. С. Режисер і театр / М. С. Терещенко. – К. : Мистецтво, 1971. – 158 с.
8. Франко І. Я. Про театр і драматургію / під ред. М. Ф. Нечиталюка. – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1957. – 240 с.